

Вук ЦЕРОВИЋ*

ДЈЕТИЊСТВО У СЈЕНЦИ „ГОРЕ КОШТАНОВЕ”

Роман „Гора Коштанова” један је од четири омладинска романа Душана Костића које је објављивао овим редом: „Глува пећина”, „Сутјеска”, „Модро благо” и „Гора Коштанова”.

„Гора Коштанова” је казивање о дјетињству, о нараторовим (пишчевим) дјечачким годинама проведеним између два свјетска рата у Пећи. Роман је слика дјетињства групе дјечака, од којих је један Шиптар, Есад, а тројица су Срби: Вук, Лека Лабан и Шоћко.

Фабулу романа чини низ згода из живота једне дјечје дружине, који своје лијепо и бурно дјетињство проживљавају на фону озбиљних догађаја, беспштедних, бескрајних, час готово невидљивих, притајених, час бурних међунационалних сукоба између Срба и Шиптара. Ти латентни сукоби узроковаће бројне несреће често сасвим недужних људи, међу којима су понекад и најближи чланови породица дјечака ове дружине.

Издвојени из свијета одраслих, и одвојени од друге дјеце, припадници ове дјечје дружине занесено проживљавају своје дјечачке дане у свом свијету, заштићени наивношћу, занесени својом игром и дружењем, у почетку несвјесни страхаота које носе стални међунационални сукоби.

Дјечаци су живјели мирно и сложано, све док у њихов град није дошао нови градоначелник, крути, лукави и похлепни Лазар, а у њихово одјељење и њихову дружину градоначелников син јединац, охоли, размажени дјечак Драшко.

У складу са увјерењима времена у којем је роман писан, кривица се равноправно расподјељује на обе националне заједнице, на криве и на недужне, на злочинце и на жртве, при чему се прстом упира на дошљаке, конкретно на градоначелника.

* Доц. др Вук Церовић, Филозофски факултет, Никшић

Драшков долазак узнемирио је дружину, а убрзо је дошло до сукоба између њега и мјесних дјечака, Вука, па затим Есада, због којих ће Есад и његов отац Аљуш пропатити у затвору.

Овакво сликање прилика у граду, које наратор види очима зачуђеног дјечака, можда је више резултат пишевог комунистичког погледа на свијет, једне специфичне идеолошке визуре, него манир акрибичног реалите. Наратор жели да наслика дјетињство у његовој љепоти и бесконачности тренутка, а не да анализира узроке и посљедице мијењања стања и прилика у њиховом граду. Роман је слика дјетињства групе дјечака, а не друштвено-историјска панорама града, мада се може разумјети и као својеврсни љетопис града виђен очима дјечака.

Радња романа обухвата догађаје који су се збили у градићу, у трајању од двије године, у ком периоду се одједном, чини се ниоткуда, јављају раздори међу Србима и Шиптарима, између српске власти и шиптарских бундија. Сукоби два народа, који на Косову трају вјековима, у почетку једва наслућивани, бивају све отворенији, постају тако оштри да узрокују неколико убистава у граду.

Писац је покушао да избјегне узроке, да за раздор међу припадницима ове двије нације окриви искључиво појединце, прије свега градоначелника, човјека са стране; желио је да вјерује да мјесни становници нијесу кривци за подјеле и подвајања, да се међу њих подјеле уносе споља, мада је памтио бјекство своје породице, која је морала да бјежи од својих комшија Шиптара у Црну Гору у току Другог свјетског рата.

Све у роману почива на јединству и на борби супротности. Ту се боре два постојана симбола: дивља, мрачна, непроходна Гора Коштанова, иза које је мрачна клисура ријеке Бистре и град који су основали Срби, а током вјекова градили и други народи, који симболизује Пећка патријаршија, диван комплекс чија старост сеже неколико вјекова уназад. Гором Коштановом владају Шиптари разбојници, кавгаџије Ђемо и Ајдур и други, који су рођени у неком планинским забитима иза клисуре, а градом Србин, надувени скоројевић Лазар, амбициозан, подал човјек, бирократа, подмитљив и охол. У град се полако усељавају Шиптари са планина и постају све бројнији, а тиме све моћнији.

Шиптари су листом муслимани, а Срби православци, мада је ово двојство само наслућено у роману.

Јасно је да се писац није трудио да пише прозу која би се могла дефинисати симболичком, али слика градића дата у роману нуди још неке супротности, али и сазнања о животу уопште и о смислу живљења и човјековог битисања на овим просторима. Ријека Бистра истиче из клисуре (у стварном свијету позната злогласна Руговска клисура), тече кроз Шу-

му Коштанову и кроз град, да би се сасвим смирила и потпуно нестала у мочвари ниже града, изгубила живост и матицу, претворена у обичну бару. Да ли би било преамбициозно тумачити тако схватање живота који је понудио аутор?

Поред обала ријеке, стоји Немањића манастир, древно здање које је у свом многовјековном трајању видјело многе узалудне битке и сукобе, запамтило многа времена и разне људе.

Роман „Гора Коштанова” је казивање о диобама и супротностима, не само између Срба и Шиптара већ и о диобама међу самим Србима и Шиптарима. Осјећај подвајања увећава нетрпељивост између градића и Горе Коштанове, дивље непроходне шуме и цивилизованог насеља. Градом владају градоначелник Лазар и његови жандарми, а Гором одметници Ђемо, Ајдар и качаци. Град се труди да потчини Гору, а Гора стално настоји да град држи у страху, тако годинама и једни и други улудо троше вријеме, а нити град може покорити Гору, нити Гора овладати градом.

Као реалиста, писац је био једнако строг и према Србима и према Шиптарима, и код једних и код других нашао је и добре и лоше људе, чак се стиче утисак да је био строжи према Србима. Тако је насликао једнога калуђера, Софронија, ученог човјека и једнога хоџу, Аљуша, а поменуо је узгред игумана манастира и још двојицу хоџа. Док је Софроније пијанац, који низ улицу пјева скаредне пјесме, и на крају бјежи из манастира, Аљуш је умировљени хоџа, mudar човјек, нимало исључив. Игуман је споредно лице не само у роману већ и у граду, а морао је бити јако значајан, а двојица хоџа који се узгредно помињу су учени и угледни свештеници, улеме.

Код Шиптара је насликао три негативна лика: Ђема, Ајдара и барјактара Пренка, а код Срба: начелника Лазара, шумара Јакшу, жандармеријског команданта, жандаре. Најпозитивнији ликови код Шиптара су Есадов отац, хоџа Аљуш и Омер Чоча. Хоџа је mudar искусан човјек, научен да отрпи, да промисли, да дијели зло од добра. У томе му је сличан учитељ Ракуш, отресит, храбар, скроман човјек, прави ратник. Омер Чоча, једини градски рибар, пуки сиромашак, поносан, предан бризи за сина, живи од зла ручка, од горе вечере, не чинећи и не желећи никоме зла. На другој страни, њему је пандан Вуков ујак, ковач Миљан, који својим мишићима и ковачким мијехом издржава себе, сестру удовицу и њеног сина, али без премишљања одбија начелникову понуду да му додијели Ђемово имање.

У галерији одраслих људи, ликова овог романа, писац је насликао скоро исте људе и међу Србима и међу Шиптарима и эле и добре.

И међу дјечацима из ове дружине имамо и эле и добре, позитивне и негативне личности. Они се не дијеле на Србе и Шиптаре, дружину чине Вук, Лека Лабан, Есад, понекад им се прикљује Шоћко, негативан јунак, а

касније и Лазарев син Драшко. Вук, Есад и Лека Лабан су прави другови, искрени пријатељи од раног дјетињства, а Шоћко је улизица, полтрон, помало ћифтинског карактера, ако се то може рећи за дијете. Док се остала тројица друже из љубави и пријатељства, он се с њима дружи из интереса и на крају бива кажњен тако што испада из дружине.

Једини нормални становници града, група дјечака неосјетљивих на подјеле и сукобе: Вук, Лека Лабан и Есад, живе безбрижно и безазлено, друже се и играју одвојени у свом дјечјем свијету, као на пустом острву, далеко од одраслих, од њихових интереса и настојања. Док се одрасли Срби и Шиптари међусобно прогоне и убијају, они гацају по мочвари тражећи патке, опасне вирове и брзакe на ријеци Бистри, краду туђе јабуке и уживају у дјетињим данима.

Нажалост, национални сукоби, који су увијек и лични, погађају и њихову дружину. Због сукоба са Драшком, жандарми хапсе Есада и његовог оца, обојица у затвору пате, да би били ослобођени заузимањем истог дјечака због кога су и ухапшени, градоначелниковог сина Драшка.

У својим „истраживачким” походима и играма, дјечаци упознају градић и сретају често на ободима свога, дјечјег свијета, добродушне људе, једноставне, племените људе, који никоме не желе и никоме не наносе зло, који живе од свога рада и неће туђе. Ни њих не кваре сукоби између два народа, они остају пријатељи један другоме цијелога живота. Вуков ујак Миљан, ковач; Есадов отац Аљуш, старац, бивши хоџа; крчмар Јоко; рибар Омер Чоча, који својом удицом прехрањује себе и свога јединца сина, који му је све на свијету; калуђер Софроније; учитељ Ракуш, представљају оно универзално људско, човјечно и поштено, што није дато ни Шиптару, ни Србину, већ човјеку. Ови се људи не дају завести, ни завадити. Зачуђено, са страхом, гледају зло око себе, које понекад и њих сналази, мимо њихове воље и без њиховог пристанка.

Вријеме описано у роману траје, како је већ речено, двије године, од доласка градоначелника Лазара до његовог одласка, од погледа који баца на Гору на почетку романа дјечак Вук, до погледа на њу градоначелника Лазара при одласку.

Роман има седамнаест глава, а у свакој глави радња се плете око групе дјечака који су главни јунаци, и око још неке личности, одраслог јунака, која се најчешће у радњу укључује у тој глави. Тако писац веома вјешто у сваку наредну главу уводи новог јунака, који је носилац једног дијела те радње, чиме постиже двојност фабуле, остварује два тока догађања, један ток, да кажемо основни, слика доживљаје дјечака, а паралелни ток слика догађаје у граду чији су јунаци одрасли. Токови се преплићу, а свака новоуведена личност је значајна за дјечаке директно, али и за градић.

У првој глави, јунаци су: Вук, Лека Лабан, Шоћко, а укључује се начелников син Драшко. Глава је иницијална, не само због тога што се у њој представљају главни јунаци већ и због тога што она открива сиромаштво, миље у којим живе дјечаци чланови дружине, али и тиме што се у овој експозиционој глави заправо зачиње сукоб између дјечака из града и Драшка, између мјештана и дошљака, а и тим што се у њој откривају рељефно карактери дјечака.

У другој глави укључује се учитељ Ракуш, строг васпитач, неомиљен међу дјецом, ђацима. Читалац се опредјељује против учитеља, који шамира Есада, јер га је његов пас оборио на улици витлајући конзервом коју му је Есад везао за реп. Такође укључује се и шиптарски разбојник Ђемо, који умало није ударио учитеља, који је ошамарио Есада. Тако се доводе у везу и иницира се међусобни сукоб двојице јунака, који немају ничег заједничког, а који ће битно утицати на судбину оног другог, Ђемо и учитељ Ракуш. У некој од наредних глава, одбјегли затвореник Ђемо ће ради личне освете, а и ради примјера, Србима запалити кућу учитеља Ракуша, а у сљедећем покушају да га убије учитељ бациће бомбу на Ђема и убити га.

Већ у овој глави писац примјењује једно литерарно лукавство – читалац се за јунака или против њега опредјељује на први поглед и гријеша. У роману, као и у животу, ништа није онако како изгледа, привид је честа варка, а учитељ ће се касније представити као једна од најкомплетнијих и најпозитивнијих личности дјела.

У трећој глави, у радњу се уводи необични човјек, чудак и поштењачина Омер Чоча, у четвртој, сељак Шиптар који сијече трску и његова сјекира. Глава показује колико је писац водио рачуна о детаљу и колико је конзистентна радња романа. У мочвари, шумар Јакша исмијава сељака Шиптара, који показује уловљену гуску, коју је уловио сјекиром када се заплела у шевар. Сцена важна не само због иницијације и представљања јунака, Јакше и сељака Шиптара, коме се не помиње име већ због тога што антиципира будуће догађаје. У истој овој мочвари, исти сељак ће, вјероватно истом сјекиром, послџе много времена убити шумара Јакшу, исто онако као што је убио гуску. И остаће безимен. Надмоћ и слабост су често привидне, а судбина зна да изненада доведе до сусрета убицу и жртву, па се чини да писац сугерише текстом, у неком нивоу читања, да се у животу ништа не догађа случајно и да све има неки дубљи смисао. У том погледу, веома је илустративна учитељева прича о гаврану шалџивцији.

У роману, као некада у животу, спасавају животе један другом јунаци, од којих читалац очекује сасвим супротну реакцију. Вука ваде из коврата кириције из клисуре о којој је слушао страшне приче, а Драшка из крчане ваде Вук и Есад, двојица његових „љутих” непријатеља...

Двије тешке године, као и све у животу, пролазе брзо између два погледа, између два трептаја ока, као трен, а за двије године град се толико промијенио да не личи на себе, у њему ништа више није као раније што је било.

Бијела Патријаршија и тамна Гора трају као два трајна симбола времена које неумитно пролази: Гора симболизује дивљину природе и човјека, а Патријаршија племенити напор људских руку...

За двије године десиле су се многе непотребне несреће, неколико добрих људи је страдало и неколико злих људи је убијено, дјечаци су зрели и одрасли, старији за бројне патње, озбиљнији због сурових сазнања да нико није заштићен у злим временима.

Њихове ликове писац је освијетлио са више страна, и не само ликове дјечака, то су динамички ликови у настајању, сложене, увјерљиве личности, остварени карактери. Вук је једноставан, наиван, храбар, одан до самопожртвовања, понекад себичан, лукав када треба да постигне неки циљ, дјечак импулсивног темперамента, горд. Великим дијелом, љепшим дијелом он је исти ујак Миљан.

Есад је тих, повучен, промишљено храбар, одан, послушан, некада преплашен, дјечак код кога преовладава рационални дио личности, медитативан, промишљен, паметан. Сличан је своме оцу Аљушу, хоџи, који је племенит из увјерења, колико и из осјећања.

Лека Лабан, мало старији од њих, има особине и Вука и Есада, храбар је, увредљив, импулсиван, одан, промишљен, понекад лукав, непоколебљив у одлукама, које никада не доноси напречац.

Шоћко је слабић, дебелушкаст и већ тиме издвојен из ове дружине, страшљив, амбициозан, полтрончић, промишљен, завидљив.

Лазарев син Драшко, господичић у новим ципелама, који се кроз град возика у аутомобилу, нипошто није слабић. Сам се залаже да отац ослободи из затвора Есада, дјечака с којим се потукао, и његовог оца Аљуша, за кога је казао начелнику да га је напао.

Тако су грађени ликови свих јунака, сложени, некада контрастни у себи. Безимени, глупи шиптарски сељак из мочваре, када је видио да шумар Јакша са њим тјера спрдњу, потеже сјекиру на њега, увријеђен, злопамтило, запамтио му је то ругање и на крају га, вјероватно, убио. Омер Чоча, пуки сиромашак, човјек који преживљава о злу ручку и горој вечери, прехрањује себе и сина продајом рибе исто тако сиромашним суграђанима, увријеђено одбија да прода огромну младицу, риједак улов, начелнику Лазару, који тој риби налази мане и поклања је Миљану, мада зна да он нема пара да је плати.

Учитељ Ракуш без двоумљења ошамари на улици свога ученика Есада, чији га је пас саплео и оборио, али му то више никада не помену. Учитељ се храбро супротставио разбојнику Ђему, који га је напао на улици због шамара који је опалио дјечаку, а касније му запалио кућу и покушао да га убије, али је учитељ убио њега...

Миљан, пука сиротиња, који себе, сестру и њено дијете прехрањује ковањем и живи у туђој, изнамљеној учерици, са гнушањем одбија понуду начелника да узме имање разбојника Ђема, не зато што се плашио Ђема већ због тога што није хтио ништа туђе...

И тако од првог до задњег лика. Све су то храбри људи, праве епске личности вичне свему, спремне да поднесу патњу и зло.

Мада се чланови дјечачке дружине разликују међу собом, у много чему су слични, слични су и у томе што је живот према њима био суров од почетка. Како ни богатство не може никога заштитити од несреће и од патњи, у томе им је сличан и градоначелников син Драшко, који је, и поред своје размажености и самољубља, једно добро и несрећно дијете. Он, као и Есад, нема мајку. Вук и Лека Лабан немају оца. Свакога од њих живот је закинуо, сваки је од малена навикнут на бол.

Дјечачке је, као и остале јунаке романа, писац сликао реалистички. Није им опростио ниједну ману, није сакрио ниједну њихову грешку. Они су живе, увјерљиве личности, људи од крви и меса, обични; некада добри, некада на свој дјечји начин зли; некад паметни, некада глупи; некада сурови, некада племенити, као и сви људи што су. Такви какви су уживају пишчеве симпатије, дивљење и љубав.

И они који буду читали ову занимљиву књигу сигурно ће завољети дјечачке: Вука, Леку Лабана, Есада, Драшка, као и дјевојчице: Јелу, Драшкову сестру и Ајшу, Есадову сестру.

Књига је писана тако занимљиво да је читалац чита у једном даху, не само због безбројних догађаја који се смјењују филмском брзином у граду већ и због лијепог језика, због прецизне ријечи, снажне, увјерљиве слике, лирског описа. Видно је да је роман писао пјесник.

Роман „Гора Коштанова” носи хуману поруку о бесмислености међунационалних сукоба и о томе да свако, па и мало зло, које људи чине један другоме, неминовно доводи до великих несрећа које се плаћају животима. Роман је казивање о људима и о нељудима и на једној и на другој страни.

Ево како то зло вријеме објашњава мудри хоџа Аљуш: „Сине, све ово што се данас ради није без неке. Гријешило се много одраније, па се свијет испизмио... Увијек је било будала и са једне и са друге стране од чијег су неваљалства страдали поштени и недужни. Једно је барјактар Пренк, или Омер Чоча, а друго Ђемо, или онај Ајдар. Једно је Јакша, па вала и тај на-

челник Лазар, а друго је Миљан... Са добрим људима лако је наћи добру ријеч, мука је са неваљалима...”

Хоџа је казао универзалне истине о људима, али узроци сукоба између Срба и Шиптара на Косову и Метохији су други, но о томе није писан роман.

Кроз казивање о важним, мучним догађајима, о злим и добрим људима, понекад пробије пишчев лирски занос у сликовитом опису природе. То кроз ретке романсијера, педантног хроничара града, бљесне озарени пјесник, иза његовог пера остане лирски запис, благ и топао као јесењи пејзаж.

Роман „Гора Коштанова” је казивање о злу и добру, о злоби и доброти. Роман је написан тако да га лако схватамо и после је читања сигурно постајемо бољи.

Вук ЦЕРОВИЧ

КАШТАНОВЫЙ ЛЕС

Резюме

Роман «Каштановый лес» Душана Костића дело расказывающее о группе мальчиков, настоящих друзей, Сербов и Шиптаров которые вместе растут в Печи, во время острых столкновений между Сербскими и Шиптарскими. Это повесть о добрым и злым людям, о злым временам, о столкновении дикой простоты Горы и цивилизации древнего города. Это повесть о жизни на Балкане.